

УДК: 726:2-523.6(477.83)

Тарас МАТВІЙЧУК

ДАВНІ МОНАСТИРІ СТРИЙСЬКОГО РАЙОНУ

Представлено особливості давніх архітектурних споруд, зокрема монастирів, що існували у Стрийському районі.

Ключові слова: монастир, дерев'яна церква, архітектурний ансамбль.

Постановка проблеми. Вивчення історично-культурної спадщини населених пунктів Стрийського району здійснюється у рамках наукової теми кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Львівського інституту економіки і туризму на тему: “Дослідження історії, світової і вітчизняної культури та застосування їх результатів у туризмі”.

Наукові дослідження у більшості випадків їх проведення дуже часто дозволяють дослідникам у процесі здійснення наукового пошуку нагромаджувати цікаву та якісно нову інформацію, що стосується досліджуваних об'єктів та предмету, а за своїм обсягом і змістом суттєво доповнюють теоретичний дослідницький матеріал. Особливо це стосується досліджень, які пов'язані із вивченням історико-культурної спадщини того, або іншого населеного пункту зокрема, чи району загалом.

Історико-культурний капітал (сукупність духовних та матеріальних цінностей, які передаються від покоління до покоління) формується протягом певного періоду часу, а також на певній території. Історично-територіальна особливість культурного простору має цікаві закономірності, які потребують ґрунтовного наукового осмислення. Мова йде про пояснення чинників та передумов поширення певного стилю одягу, архітектурних форм, звичаїв і традицій саме на окремій території. Тут постає ряд питань, відповіді на які можна отримати лише науково вивчивши та дослідивши сукупність історико-культурних ресурсів, порівнявши їх з історико-культурними ресурсам сусідніх регіонів.

Одним із найбільш важливих елементів духовної та одночасно історико-культурної спадщини українського народу є церкви. Церкви, як особливі архітектурні форми, що відображають ставлення народу до духовності, бачення ним сенсу та існування світу і матеріальні форми духовності. Архітектурна форма, стиль побудови, зовнішній вигляд храмів по суті відображає сприйняття населенням тієї чи іншої території, спосіб зовнішнього вияву духовності. Ще одним важливим елементом духовності українського народу у різні історичні періоди були монастирі. Особливо цікавим є вивчення давніх монастирів, які через найрізноманітніші історичні обставини не збереглися до нашого часу.

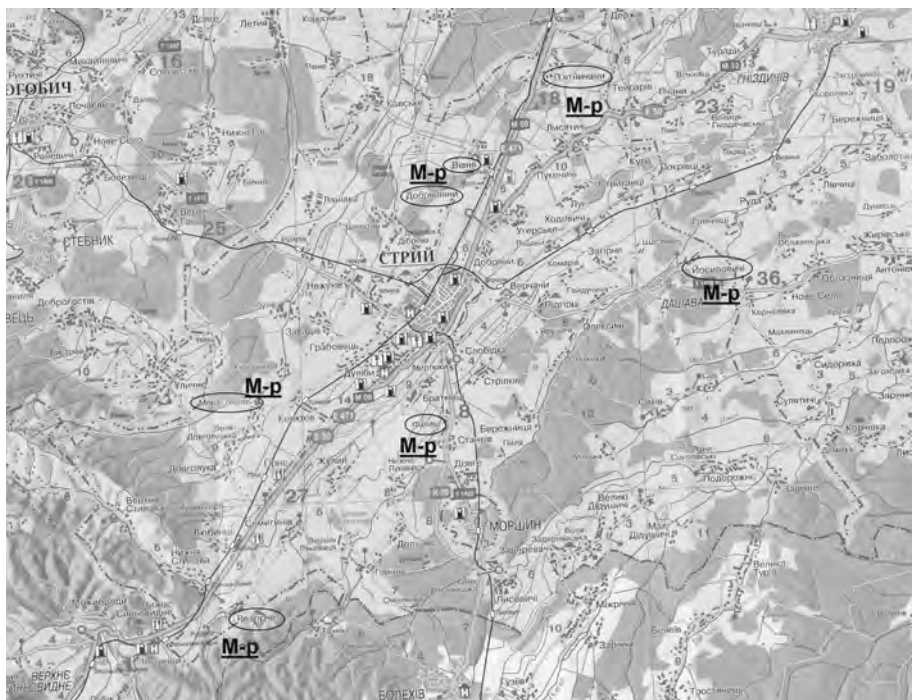

Рис. 1. Населені пункти Стрийського району, з якими пов'язані відомості про давні монастирі

У статті представлено аналіз теоретичної та дослідницької інформації про давні монастирі, які існували у різні історичні періоди поблизу населених пунктів на території сучасного Стрийського району.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За період досліджень, на основі яких формувалася стаття, виявлено відомості про шість монастирів, що існували у різні історичні періоди на території сучасного Стрийського району Львівської області. Це монастирі поблизу сучасних сіл *Вішня*, *Йосиповичі*, *Монастирець*, *П'ятничани*, *Розгірче*, *Фалиш*. На карті (рис. 1) позначено населені пункти, поблизу яких ймовірно знаходились давні монастирі. Однак, з огляду на аналіз розміщення їх на карті¹ Стрийського району, можемо припустити, що кількість монастирів могла бути значно більшою.

¹ Географічне розташування населених пунктів позначено з використанням карти – *Львівська область. Карта автомобільних шляхів 1:2 00 000.* – Карту укладено та підготовлено до друку ЗАТ “Інститут передових технологій”, 2010 р. [Редактори: Б. Костюк, М. Онищенко, геоінформаційна підготовка Є. Городецького, картографічна комп'ютерна підготовка Н. Артеменко].

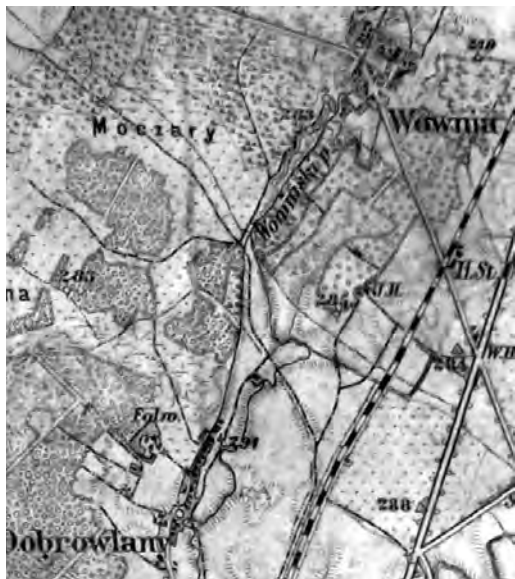

Рис. 2. Розташування сіл Вівня та Добрівляни на давній карті

Рис. 3. Пам'ятний знак у селі Вівня на честь 600-ліття села

Вівня. Дата засування² – 1394 рік. Варіантні назви: *Вовня, Овня, Говня.* Як зазначає Р. Сулик, “перша згадка про село стосується монастиря. Згадувався у грамоті Ягайла, виданій у Городку 1399 року... В 1460–1472 роках цей монастир коло Добрівлян був власністю шл. Онага з Заплатин... Монастир коло Вівні згадується також в люстрації 1565 р.” [5, с. 12–13].

На наступному рисунку зображено розташування сіл Вівня та Добрівляни на давній карті³ (рис. 2).

На основі інтерв'ю⁴, проведених у селі Вівня з місцевими жителями, з'ясовано, що ймовірно монастир заходився на території місцевості, що носить назву “пастівник”, в той час, коли кількість господарств, з яких складалося село, не перевищувала п'яти-шести.

Саме на основі відомостей про існування монастиря у Вівні споруджено пам'ятний знак на честь 600-ліття села (рис. 3).

² Дані щодо дат заснування населених пунктів Стрийського району, а також дані про кількість населення та варіантні назви отримано із книги: *Пастух Р. І. Стрийщина крізь віки: [енциклопедична книга-альбом] / Роман Пастух. – Дрогобич : Коло, 2011. – 519 с.*

³ Карта надана для створення фотокопії п. Карпою Євгеном Дмитровичем. На карті не знайдено дати її створення, однак нанесено залізничні шляхи, що проходили Стрийщиною. Відомо, що залізницю у Стрию збудовано у 1872–1875 роках.

⁴ Витяги із стенограм інтерв'ю жителів села Вівня : Ладика Б. І., Карпа Є. Д.

Що стосується давності села, то про неї можуть свідчити залишки земляних валів та ровів городища княжої доби, що датоване XI–XIII ст. [2, с. 52].

Місцевий житель села Вівня п. Ладика Богдан Іванович (1929 р. н.), даючи інтерв'ю з приводу дослідження, зазначив наступне: *“я знаю, що там був монастир. Ще коли я був хлопчиною малим, то мені розказували мої предки – баба, дідо, ще й тато, що там був монастир. На настівнику. Ми називали їх “настівник”. А в той час, коли був монастир, то, казали, що було п'ять чи шість господарств, всього-на-всього. То я вважаю, що і від тої дати, від тих розказів я якраз і будував оцей пам'ятник історії нашого села. І дав йому дату шістсот чотири роки нашому селові”*.

Йосиповичі. Дата засування⁵ – 1495 рік. Історична назва: *Юсептичі*. Варіантні назви: *Йосиптичі, Юсипчичі, Юсиптичі*.

На рис. 4. зображено фрагмент карти⁶ із позначенням села Йосиповичі.

Цікаво, що дослідник Р. Сулик про село Йосиповичі згадує наступне: *“церковця перенесена з монастиря Воздвиження Чесного Хреста “по полудню”. Монастир належав до маєтків гетьмана Виговського. У фондах Національного музею у Львові зберігається фото цієї церкви разом із дзвіницею... Монастир, про який згадувалось, знаходиться на 2 км. південніше села у лісі Бучині. Цікаво, що тут виявлено близько 30 насипних курганів. Сам монастир зруйновано. Збереглись заплілі рови та осунуті вали. Мав трикутну форму і приблизні розміри 100×50×150 м. Посеред колишньої території монастиря зведено бетонний пам'ятник з хрестом... Неповдалік села Руда (Гніздичівська) гетьман Іван Виговський (1657–1659) мав замок, до якого належали грунти і монастир села Юсептич...”* [5, с. 22–23].

Рис. 4. Фрагмент давньої карти із позначенням села Йосиповичі

⁵ Дані щодо дат заснування населених пунктів Стрийського району, а також дані про кількість населення та варіантні назви отримано із книги: *Пастух Р. І. Стрийщина крізь віки : [енциклопедична книга-альбом] / Роман Пастух. – Дрогобич : Коло, 2011. – 519 с.*

⁶ Карта, на якій позначено населені пункти Вівня, Йосиповичі, Лисовичі, Монастирець, П'ятничани надана для створення фотокопії п. Карпою Євгеном Дмитровичем.

Відомості про існування монастиря у межах села Йосиповичі знаходяться також у тематизмі, опублікованому у Львові у 1867 році, зокрема у розділі “Монастирі в архієпархії Львівській” (С. 135–174.): “127. Йосиповичі в окрузі Стрийському, існував ще у році 1724. Ревізія ігуменів з того року про його говорить: “Монастир Йосиповицький меценатства жодного не має, під керівництвом В. О. Ігумена катедрального Львівського. Намісником там О. Йосиф Антонович, а інші духовні світські Теодор, а монах Теодозій” (переклад на сучасну українську мову – Т. М.) [Шематизм, с. 173].

Рис. 5. Йосиповичі. Каплиця у лісі на місці ймовірного розташування давнього монастиря

Житель села Йосиповичі п. Кузів Володимир Йосипович (1958 р. н.) підтвердив існування монастиря та вказав ймовірні місця його розміщення у різні історичні періоди (рис. 5).

Рис. 6. Фрагмент давньої карти із позначенням сіл Монастирець та Конюхів

Монастирець. Дата засування⁷ – 1450 рік. Попередня назва: *Манастирець*.

На рис. 6 представлено фрагмент давньої карти⁸, із позначенням села Монастирець.

⁷ Дані щодо дат заснування населених пунктів Стрийського району, а також дані про кількість населення та варіантні назви отримано із книги: Пастух Р. І. *Стрийщина крізь віки : [енциклопедична книга-альбом]* / Роман Пастух. – Дрогобич : Коло, 2011. – 519 с.

Дослідник Р. Пастух пояснює походження назви населеного пункту існуванням монастиря, *“що був колись у лісі над р. Медвежою”* [2, с. 213].

У Шематизмі Провінції св. Спасителя чину св. Василя Великого в Галичині село Монастирець також згадується як таке, у межах якого знаходиться монастир *“69. Монастирець, село в окрузі Стрийському, див. Воля Довголуцька”* (переклад на сучасну українську мову – Т. М.) [6, с. 158]. На рис. 7 представлено фрагмент давньої карти із позначенням населених пунктів Монастирець та Воля Довголуцька, що може бути підтвердженням того, що мова у тематизмі йде саме про населені пункти у Стрийському районі.

Місцевий житель села Монастирець п. Кальцун Роман Юркович (1935 р. н.) під час інтерв'ю підтвердив факт існування монастиря. Також Р. Ю. Кальцун зазначив, що на місці існування монастиря знаходиться церква, що поставлена у 1537–39 роках (рис. 8).

За словами Р. Ю. Кальцуна, *“як татари напали, то лише залишилася одна хата. Так і назвали “єден”. І та церква залишилася. То колись була не церква, а капличка. Бо в 1923 році її додали вівтар. Спочатку вона була св. Миколая. А потім перенесли на Стрітення. Після в 1988–1990 році ми відремонтували, повністю церкву відновили. Церква діюча”*.

Рис. 7. Фрагмент давньої карти із зображенням сіл Монастирець та Воля Довголуцька

Рис. 8. Монастирець. Церква на місці давнього монастиря

⁸ Карта, на якій позначено населені пункти Монастирець, Розгірче надана для створення фотокопії працівниками ресторану “Бункер”, що знаходиться у місті Стрий. Карту створено у 1935 році Військовим інститутом географічним (Варшава).

П'ятничани. Дата засування⁹ – 1515 рік. Давня назва: *Монастирець*.

На рис. 9. представлено давню карту із позначенням села П'ятничани. Р. Пастух, пояснюючи походження назви “*П'ятничани*”, зазначає,

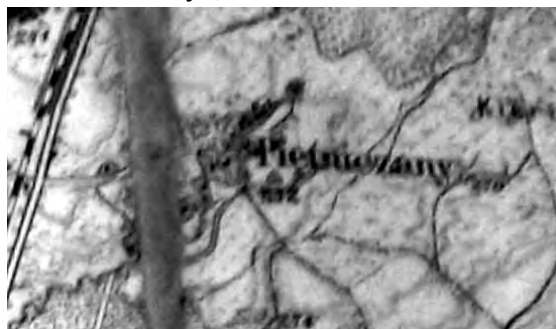

Рис. 9. Фрагмент давньої карти із позначенням села П'ятничани

Рис. 10. П'ятничани. Каплиця на місці ймовірного розташування давнього монастиря

що “*назву виводять від назви п'ятого дня тижня – п'ятниці. У XVII–XVIII ст. в лісі Дуброві знаходився монастир. Начебто саме в п'ятницю і монастир, і село спалила татарська орда. Люди відбудували село і на пам'ять про цей чорний день назвали його П'ятничанами*” [2, с. 261].

Р. Сулик зазначає що, цей населений пункт “*вперше згадується в 1564 році, як монастир...*”, вдруге, за словами дослідника (із посиланням на працю Крип'якевич І. *Спис галицьких парохій XII–XVI ст. Т. І. – Львів, 1939*), цей монастир згадується у 1589 р. [5, с. 31–32].

На південь від села у лісі знаходиться каплиця Успіння Пресвятої Богородиці, збудована у 1947 р. на місці попередньої дерев'яної каплиці. Це місце може бути пов'язане із колишнім монастирем, що згадується від XVI ст. Як вважає Р. Сулик, ймовірно, що згаданий у І. Крип'якевича монастир Стриянець (із датою 1443 р.), що знаходився біля села Лисятич, і є той самий монастир у П'ятничанах... [5, с. 31–32].

Шематизм Провінції св. Спасителя чину св. Василя Великого в Галичині також містить відомості про монастир у П'ятничанах. Жителька села П'ятничани п. Грабовська Стефанія Миколаївна (1939 р. н.) підтвердила існування монастиря, який у різні історичні періоди двічі міняв місце розташування. Також С. М. Грабовська повідомляє про присілок “*Балагури*”, де міг міститися “перший” монастир. На рис. 10 представлено фото каплиці на місці ймовірного його розташування.

⁹ Дані щодо дат заснування населених пунктів Стрийського району, а також дані про кількість населення та варіантні назви отримано із книги: *Пастух Р. І. Стрийщина крізь віки: [енциклопедична книга-альбом] / Роман Пастух. – Дрогобич: Коло, 2011. – 519 с.*

Рис. 11. Фрагмент давньої карти із позначенням села Розгірче

Рис. 12. Розгірче. Поруч напис – Монастирець

Цікаво, що на давній карті на південний захід від напису “Розгірче” розміщено напис “*Monasterzec*” (“Монастирець”) (рис. 12).

Р. Пастух зазначає, що “за переказами, хутір засновано невдовзі після заснування жіночого монастиря Святого Онуфрія ЧСВВ наприкінці XVII – початку XVIII ст. на місці Чернці” [2, с. 271].

Дослідник Р. Сулик, посилаючись на працю “Петрушевич А. Сводная Галычско-русская летопись с 1700 до конца августа 1772 г. – Львов, 1887. – с. 231.”, зазначає, що “у 1769 році за наказом перемиського єпископа Афанасія Стефан Прокопович із Синеvodсьька Нижнього та

Розгірче. Дата засування¹⁰ – 1515 р. Відома перша назва: *Розгірці*. На рис. 11. зображено фрагмент давньої карти¹¹ із позначенням села Розгірче. У складі села Розгірче знаходиться хутір Мельники. Як зазначає Р. Пастух, хутір цей розташований на нижній терасі гори Ковалівки, яка є частиною першого гірського хребта Карпат, на відстані 0,5 км на південь від Розгірчого, за 20 км на південний захід від Стрия [2, с. 271].

Історична назва хутора – Монастир. На думку Р. Пастуха, цю назву виводять від жіночого монастиря ЧСВВ (Чину Святого Василя Великого), що існував поряд. Нинішню назву пов’язують з існуванням у недавньому минулому поблизу хутора двох млинів [2, с. 271].

¹⁰ Дані щодо дат заснування населених пунктів Стрийського району, а також дані про кількість населення та варіантні назви отримано із книги: Пастух Р. І. *Стрийщина крізь віки* : [енциклопедична книга-альбом] / Роман Пастух. – Дрогобич : Коло, 2011. – 519 с.

¹¹ Карта, на якій позначено населені пункти Монастирець, Розгірче надана для створення фотокопії працівниками ресторану “Бункер”, що знаходиться у місті Стрий. Карту створено у 1935 році Військовим інститутом географічним (Варшава).

Котович із Добрян біля Стрия провели канонічний огляд ікон чину Св. Василя Великого в Розгірчі, де крім ігумені Марфи Погорецької проживало ще сім черниць, що утримували себе власною працею. Цей монастир і дерев'яна церква проіснували до 1830 року”. Також дослідник доповнює цю інформацію повідомленням В. Деметрикевича, зробленим у 1903 р., відповідно до якого, у 1863 р. в Стрию у парафіяльній римокатолицькій костелі зберігався рукопис генеральних візитаций від 1722 р. У цьому рукописі, складеному Симоном Балковським для генеральних канонічних візитаций, містилася згадка про скелі. Тому Р. Сулик робить висновок, що у той час жіночого монастиря ще не було. Повторно, за словами дослідника, монастир згадується ще у 1774 та 1782 роках, а також у списку на знесення від 10 березня 1782 р. (серед чотирьох монастирів). Проте, як зазначає дослідник, монастир у Розгірчому не ліквідували, а тільки заборонили збільшувати число законниць (у відповідності до нового декрету Йосифа III, що був прийнятий 29 червня 1784 року [5, с. 231].

Р. Сулик також констатує, що під час вивчення старих карт XVIII–XIX ст. у південно-західній частині околиці села Розгірче виявляється назва урочища “Монастир св. Онуфрія”, де станом на 1993 рік існував невеликий хутір, що нараховував близько чотирьох хат (раніше 11–12) [5, с. 231].

Під час обстеження цих територій у 1987 році, за допомогою мешканців хутора встановлено, що на місці сучасної каплиці був монастир, ліквідований австрійським урядом. Цей монастир знаходився на полі, що звалось Черниці, а поруч із сучасною каплицею розташовувався чернечий город. Відомості про це надані Д. В. Коростинським та М. О. Котиком (мешканцями села) [5, с. 231].

Співставляючи ці факти з наведеними історичними згадками, дослідник Р. Сулик констатує, що на цьому місці знаходився невеликий жіночий монастир св. Онуфрія чину Св. Василя Великого, котрий проіснував із середини XVIII ст. до 1830 р. та був ліквідований разом із каплицею (як і більшість малих монастирів) [5, с. 231].

У своїй праці Р. Сулик наводить легенду (за розповідями місцевих жителів), яка стосується образу св. Онуфрія. Цей образ раніше містився у старому монастирі. Після його зруйнування ікону перенесли до села у муровану церкву. Згодом образ “з’явився в світлі” на старому місці. Цей факт спонукав людей збудувати нову каплицю-церкву та перенести образ св. Онуфрія на старе місце... [5, с. 231].

Під час власних досліджень Р. Сулик виявляє поблизу каплиці-церкви з північного боку серед могил залишки мурованого фундаменту та робить припущення про те, що тут могла стояти стара монастирська каплиця [5, с. 231].

Шематизм Провінції св. Спасителя чину св. Василя Великого в Галичині також наводить інформацію про монастир у селі Розгірче.

Крім того, у селі Розгірче знаходиться давній комплекс скельних печер, конфігурація та особливості будови яких вказуються на можливість використання їх саме як храму, монастиря чи місця молитви (рис. 13).

Фалиш. Дата засування¹² – 1492 рік.

Дослідник Р. Сулик подає наступні відомості про монастир поблизу Фалиша: “у документах XVI ст. монастир у Фалиші згадується під 1489 р., а село під 1517 роком. Згаданий монастир міг міститися на західній околиці села, де стояла дерев'яна церква св. Іоана Хрестителя. Це укріплене місце мисового характеру, перерізане з напільної сторони ровом та штучно підсипану платформою, яка підіймається на висоту 4–5 м від рівня долини. Нахил схилів з північної сторони досягає 60°, а зі східної – 45°. Набагато пологіший схил з південної сторони. Він має невелику терасу, яка утворилася, ймовірно, від існування тут в пізніші часи дерев'яної церкви, а також можливим входом на територію колишнього церковного подвір'я. На самому укріпленні на місці вівтарної частини розібраної церкви споруджено дерев'яний хрест, який 1989 року

Рис. 13. Скельний печерний комплекс у селі Розгірче

замінено на мурований. З південної сторони укріплення протікає невеликий потік, який далі впадає в річку Жижаву, що огинає укріплення із західної сторони. Сама територія укріплення не підлягає землеробській діяльності. Тут виявлено на поверхні куски керамічного посуду XVII ст. Обстеження терену проводились в 1985 та 1990 роках. У 1911 р. в селі збудували муровану

церкву Усічення Голови св. Івана Хрестителя” [5, с. 43–44].

Багатство Стрийського району на історико-культурні ресурси підтверджує також Р. Скараба, включаючи у цю категорію пам'ятки історії [3, с. 519].

¹² Дані щодо дат заснування населених пунктів Стрийського району, а також дані про кількість населення та варіантні назви отримано із книги: Пастух Р. І. *Стрийщина крізь віки : [енциклопедична книга-альбом]* / Роман Пастух. – Дрогобич : Коло, 2011. – 519 с.

На мій погляд, такі пам'ятки історії як монастирі також є невід'ємним та необхідним елементом розуміння, пояснення, а також представлення власної історії та культури, зокрема культури духовної. Маємо лише розумно осмислити та проінтерпретувати значення таких пам'яток історії та духовної культури для сучасної культури.

Крім того, науково обґрунтована інформація про монастирі може бути використана у процесі розробки та впровадження туристичних маршрутів, зокрема у сфері релігійного туризму, що дасть змогу представити для широкого загалу незнані досі цінності духовної культури минулих століть.

ДЖЕРЕЛА:

1. Львівська область. Карта автомобільних шляхів 1:2 00 000. [Картографічні зображення] – Карту укладено та підготовлено до друку ЗАТ «Інститут передових технологій», 2010 р. [Редактори: Б. Костюк, М. Онищенко, геоінформаційна підготовка Є. Городецького, картографічна комп'ютерна підготовка Н. Артеменко].
2. *Пастух Р. І.* Стрийщина крізь віки [Текст]: [енциклопедична книга-альбом] / Роман Пастух. – Дрогобич: Коло, 2011. – 519 с.
3. *Скабара Р. М.* Рекреаційні ресурси Стрийського району Львівської області: потенціал та перспективні напрями використання [Текст] / Роман Михайлович Скабара / Туризм і гостинність в Україні: стан, проблеми, тенденції, перспективи розвитку: матер. І Міжнар. Наук.-практ. конф. (1–2 листопада 2012 р., м. Черкаси). – Черкаси: Брама-Україна, 2012. – 640 с. – С. 517–521.
4. Стрийщина: історично-мемуарний збірник Стрийщини, Скільщини, Болехівщини, Долинщини, Рожнітівщини, Журавенщини, Жидачівщини і Миколаївщини [Текст] / Редактори Ірина Пеленська, Климентій Баб'як; Літературно-мовний редактор Наталя Пазуняк. – Т 2. – Нью-Йорк: Комітет Стрийщини. – 1990. – 608 с.
5. *Сулик Р.* Дерев'яне церковне будівництво на Стрийщині [Текст] / Роман Сулик. – Львів; Стрий: МП “Опришки”. – 1993 р.
6. Шематизмъ Провинции Св. Спасителя чина св. Василия Великого в Галиции, уложеный по капитулѣ отбувшойся в монастырѣ св. Онуфрейскомъ во Львовѣ дня 24. и 25. Липця 1866, и короткій поглядъ на монастыри и на монашество руске, отъ заведеня на Руси вѣры Христовой аж по нынѣшное время. [Текст] Во Львове: [б.в.], 1867 (Львов: В типографии Института Ставропигианского, под зарядом Стефана Гучковского). – 352, [2] с.: табл.

Taras MATVIYCHUK

ANCIENT MONASTERIES OF STRYISKY REGION

The article presents the features of ancient architectural structures, including monasteries that existed in the Stryj region.

Keywords: monastery, a wooden church, an architectural ensemble.